

БОРТКІВСЬКИЙ «ТАРАС БУЛЬБА»: НАРОДНОСТЬ, ПРАВОСЛАВІЄ, САМОДЕРЖАВІЄ

Ідея чергової екранізації «Тараса Бульби» визріла кілька літ тому. Чи то наближення 200-літнього гоголівського ювілею так подіяло, чи то час назрів такий. Адже з'явилося за останні роки кілька епічно-історичних блокбастерів типу «Трої» чи «Вогнем і мечем». Тож чому не з'явитися «Бульбі»?

Ідею цю спочатку «обсмоктували» в Україні. Але чи то наша українська неповороткість, чи то відсутність грошей та ідей, чи якась інша біда стали на заваді, проте з тієї затії нічого не вийшло. Хоча плани були грандіозні.

Тим часом цю «нашу ідею» швиденько втілили росіяни. Власне, навіть не росіяни, а малороси. Бо в добрій половині творців фільму хохляцькі прізвища, а деякі з них навіть українське громадянство мають. Та й головні масовки фільму не на «руських» землях знімали, а таки на нашій, українській земельці.

Та Бог із ними — землею і людьми. Головне — цей блокбастер був знятий за гроші (пардон — «при підтримці») міністерства культури Росії, що в титрах і зазначено. А хто платить, той музику й замовляє. Головною скрипкою в цій музиці був режисер, він же й автор сценарію Владімір Бортко — судячи з прізвища, чоловік істинно рускій, ще й член Російської компартії. А російські комуністи, як відомо, на відміну від малоруських, є щирими патріотами своєї Родіни. Тому

Деякі глядачі вважають, що фільму Бортка можна багато чого вибачити за Бульбу у виконанні Богдана Ступки; інші, навпаки, впевнені, що актор не мав своєю, як завжди, геніальною грою «реабілітувати» сумнівний проект і тим самим себе компрометувати. Проте це тема для зовсім іншої дискусії

нескладно було передбачити, які ми почуємо мелодії. Фільм, як і належить, починається демонстрацією на повний екран російського триколора й ура-патріотичною промовою про «руское товарищество», котру натхненно проголошує міфічний Тарас Бульба устами зовсім неміфічного Богдана Ступки, до речі, колишнього нашого міністра культури.

Прем'єра фільму відбулася під 200-літній гоголівський ювілей — і не лише в Росії-матушці, а й у матері городів руских Києві, та й у інших городах малоросійських, де до сьогодні рекламні щити закликають переглянути цей кіношедевр.

У цій ситуації мовчать, ніби в рот води понабирали, наші свідомі націоналісти. Ніхто з них показ «Бульби» не пі-

кетує, як колись «Вогнем і мечем» пікетували. Хоча, коли розібратися, то згаданий лядський фільм більш проукраїнський, аніж бортківський «Тарас». У «Вогнем і мечем» під бравурну музику типу «Наливаймо, браття» і «Гей, соколи» українці б'ють поляків та ще й розмовляють своєю мовою. У «Тарасі», навпаки, кляті ляхи під музику руского композитора Ігоря Корнелюка мочать українців, себто «руських товарищей», які спілкуються на «общепонятном».

Звісно, «Бульбу» наші націоналісти не пікетуватимуть. Хоч би який він був, але ж то наш чоловік. Цьому літературному персонажу ми навіть пам'ятнички ставимо. Чого ж — Паніковському поставили... А Бульба чим гірший?

КОНТЕКСТ

Треба віддати належне Бортку — він вибрав багатий матеріал для проекту, який просякнутий квасним патріотизмом. Адже твір «Тарас Бульба» — наскрізь ідеологічний. Правда, цього не хочуть помічати ні росіяни, ні щирі українці. Повість писалася невдовзі після польського Листопадового повстання 1830 року як контрпропаганда на агітацію повстанців серед українців. Після публікації першої редакції 1835 року твір суттєво перероблявся, в тому числі у плані ідейному.

Сам Микола І зволили редагувати повість і навіть своєю монаршою рукою щось дописали. Правда, Гоголь не був у захваті від такого компетентного літературного втручання. Навіть трохи бурчав. Але, отримавши хороший гонорар від царя-благодійника, замовк. Гроші є гроші. Після відповідних правок повість ще більше стала антипольською і дуже проросійською — в дусі уваровського «самодержавія, православ'я і народності». Саме з другою редакцією «Бульби» читачі, як правило, мають справу.

ТЕКСТ

Утім, із текстом «Тараса Бульби» не все так просто й однозначно, як може здатися. Контекст контекстом, а Гоголь Гоголем. Не був би він самим собою, якби не встругнув якийсь штукарство. Цього у «Бульбі» предостатньо. Деякі зело мудрі критики навіть речуть, ніби ся повість — то така загадка, що ніхто її не розгадає.

Відомо ж бо: душенька в Гоголя була не проста, подвійна — трохи великоросійська, а трохи малороська. Про це він сам у листах писав. Хотів він стати (ой, як хотів!) письменником великоруським, на один щабель з Пушкіним піднятися. Але малоросійство постійно нагадувало йому про себе, спонтанно прориваючись у творах. Не був тут винятком і «Бульба». У повісті непогано передано дух української вольниці. Цей дух якраз нівелює, принаймні частково, ідеологічну російсько-імперську складову твору. До цього духу й апелювали свідомі українці. У Бульбі вони бачили козака-патріота, ледь не національного героя.

Однак, коли я переглядав бортківського «Бульбу», мене раптом осінило: твір має не лише ідейний та «духовний» пласти, а ще й пласт «штукарський», своєрідне зашифроване послання Гоголя.

Той, хто хоч трохи розуміється на українській історії XVI—XVII століть, не може не помітити, що повість «Тарас Бульба» творить якийсь гримучий коктейль, де змішалися часи й чини. Дія повісті, так декларує автор, відбувається в далекому XV столітті, коли не було ні Запорозької Січі, ні Унії, ні тим більше Києво-Могилянської академії, про які йдеться в творі. У повісті згадуються козацькі ватажки Гуня, Острянин, є натяк на Наливайка (мовляв, гетьмана спалили у «залізному бичу» у Варшаві), згадується політик Адам Кисіль. Але це все персонажі XVII століття. Говориться про якогось «ковенського воєводу», який сидить у Дубні, котре волею автора перетворюється на польське місто. Хоча насправді це було місто українське, яке до

початку XVII століття належало українським православним князям Острозьким. Саме з діяльністю цих князів був пов'язаний розквіт Дубно. Невідповідною історичним реаліям є й поведінка персонажів. На це свого часу звернув увагу Пантелеймон Куліш, який добре проштудював писання Гоголя.

Бортко ж у своєму фільмі чудово «виопуклив» такі невідповідності. Це й нашттовхнуло мене на думку: як же так, адже Гоголь непогано знав історію України, навіть написав кілька статей на історичну тематику. Над другою редакцією «Тараса Бульби» працював близько восьми років. При бажанні міг би елементарно перевірити історичний фактаж і не плутати XV століття з XVII. Проте письменник цього не зробив і підсунув читачеві відверту історичну фальшивку. Чому? З якою метою?

У мене лише така відповідь: це приховане послання автора. Він, певно, інстинктивно протривився замовності тексту, його ідеологічній антипольській заангажованості. Адже в жилах письменника текла й польська кров, а його повне прізвище було Гоголь-Яновський. Не виключено, Гоголь свідомо творив історично фальшивий текст, даючи читачам зрозуміти: написане тут не є правдою. На жаль, це послання так і не було прочитано.

ДОМИСЛЕННЯ

Екранізуючи «Бульбу», Бортко ніби тримається сюжету, не дозволяє собі суттєво відходити від нього. Щоправда, передає не стільки дух твору, скільки його ідеологеми. Але це його вибір. Додаючи деякі епізоди та сюжетні лінії, яких у творі немає, Бортко хоче зміцнити ідейне звучання «Бульби».

Частково він посилює антитатарські й антитурецькі (загалом — антимусульманські) моменти повісті. Протягом фільму декілька разів демонструється кадр, де в Бахчиса-

раї татари женуть полонених. Вмонтовано також епізод, у якому запорожці пишуть глузливого листа турецькому султанові. В принципі, такі антимусульманські моменти можна зрозуміти. Адже сучасна Росія має чимало проблем з мусульманським світом. Одна Чечня-Ічкерія чого варта!

Проте антимусульманські моменти — це дрібниці порівняно з моментами антипольськими й антикатолицькими. Їх і так у повісті вистачало. А тут ще й самодіяльність від Бортка. На початку фільму він додає епізод, де поляки-католики виганяють з костелу Остапа й Андрія та б'ють їх. Кров холоне, коли слуги Тараса, прийшовши на Січ, розповідають про звірства поляків і приносять замотану в килим його вбиту дружину. Такого у Гоголя й близько не було! Де-що домислено епізод страти козаків на варшавському ринку, в якому спеціально акцентується увага на негуманності поляків.

Але найкраще виглядає вигадана Бортком сюжетна лінія стосунків Андрія та польської панночки, дочки якогось польського воєводи. Тут уже справжній «голлівуд». Андрійко, не дочекавшись весілля, ледь не рве одєжину на бідній панночці й чинить з нею... Ну, самі знаєте що. Щоправда, це безобразіє триває недовго. Зрадник, себто Андрій, одягає лати, біло-червоного плаща (хто не знає — то це кольори польського прапора) і йде битися з козаками. Його, як і належить, убиває Тарас, проказуючи ключову фразу: мовляв, що, синку, допомогли тобі ляхи?

Проте наслідки Андрійкового безобразія дають знати про себе. Панночка вагітна, а бездушний воєвода змушує спостерігати її, як на варшавському ринку катують Андрійкового брата, Остапа. Панночка не витримує і йде звідти. Три дні вона не може розродитися. А клята повитуха, вона ж католицька черниця, не хоче їй допомогти. Нарешті панночка народжує хлопчика, віддаючи Богові душу (яка символіка, панове!). Та й це ще не все. Воєвода, бацачи вну-

ка, витягує шаблюку й хоче його розрубати. В останній момент щось його стримує. А в кінці фільму цей самий воєвода наказує спалити Тараса. Словом, Голлівуд відпочиває. Молодець, Бортко!

Окрім антипольських, у фільмі посилені моменти православні. Тарас Бульба не лише проголошує тост за «руську православну веру» і мріє, щоб у світі не було інших вір, крім неї (так, до речі, в Гоголя!). Козаки Тараса справно хрестяться, навіть перед смертю не забувають перехреститися й помянути «святую Русь». А в сцені, де показано обрання кошового отамана, наче «Бог з машини», з'являються православні батюшки і «помазують» новообраного (чого-чого, а цього в повісті Гоголя немає).

Особливо цікаво показані в фільмі українські козаки. Це таке собі дике «руське товарищество». Вони, наприклад, розважаються тим, що кладуть комусь на голову яблуко й намагаються поцілити в нього з пістолета (не пам'ятаю, щоб Гоголь таке писав). Цих козаків постійно б'ють ляхи. Правда, запорожці помирають не просто так. Перед смертю мусять обов'язково сказати щось типу «Хай святиться руская земля!». В епізоді, де показана їхня поразка під Дубно, вони так часто це говорять, що зрештою стає смішно. Ну й, звісно, спідкуються козаки російською мовою. Хоча поляки у фільмі говорять польською. Словом, дає нам зрозуміти Бортко: ніякої української мови немає, а українські козаки — це росіяни, які люблять православ'я, руську землю і царя-батюшку, бо чекають від нього порятунку. Думка про спасительну місію російського монарха чітко звучить у завершальному епізоді фільму.

Не здивуюсь, коли деякі недолітки чи то з російської чи навіть з малоросійської «глибинки», надивившись такого кіна, подумають: а чого ці хахли випендрюються зі своєю незалежністю, вони ж рускіє?!

ЕПІЛОГ (МАЙЖЕ СЕРЙОЗНИЙ)

Скажу щиро: я дуже вдячний Бортку за фільм. Він цілком адекватно передав ідею «Тараса Бульби», довівши її до абсурду. За це йому земний уклін.

Можливо, кінофільм змусить наших земляків задуматися над козацьким міфом, представленим у «Бульбі»; задуматися, чого він насправді вартий і чи не заводив нас той міф на манівці? Проте це вже тема окремої розмови.

Петро КРАЛЮК

24 квітня 2009 р.

Фото з сайту KINOPOISK.RU

ХТО ЗРУЙНУВАВ СТАЛІНІЗМ

Про наших Че Гевар, про нехрущовську відлигу та про те, яка історія нам потрібна

Кілька тижнів тому в українській столиці пройшла зустріч, яка отримала назву «Громадянський діалог: Москва — Київ». Її учасники, стурбовані погіршенням відносин між нашими державами, шукали способи вирішення існуючих конфліктів. Ми виходили з того, що політики бувають мудримися й не дуже, вони приходять і йдуть, але народи-сусіди, інтелігенція повинні прагнути зберігати взаємоповагу та взаєморозуміння. На питання, як саме це зробити, пропонувалися різні відпо-